

*Bulud Cahangir oğlu SADIQOV*  
*dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti*  
*Bulud.sadiqov@mail.ru*

## **AZƏRBAYCANIN KƏND TƏSƏRRÜFATINDA MƏSULİYYƏTLİ BİZNES DAVRANIŞININ EKOLOJİ VƏ SOSIAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİNDƏ ROLU**

### ***Xülasə***

Tədqiqatda Azərbaycanın kənd təsərrüfatında məsuliyyətli biznes davranışını, proqnozlaşdırıla bilən qaydalara əsaslanan beynəlxalq investisiya mühitini təşviq etməklə istehsalçılar üçün bərabər şərait yaratmaq və inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə analiz, sintaktik təhlil, anket sorğusu, ümumiləşdirmə və s. metodlarından istifadə edilmişdir.

***Açar sözlər:** Azərbaycan, yaşıl iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı, biznes məsuliyyəti, biznes davranışı.*

\*\*\*

Məsuliyyətli biznes davranışı tədarük zənciri və əsas biznes fəaliyyətləri, o cümlədən biznes əlaqələri boyunca ekoloji və sosial problemlərin inteqrasiyası və həlli deməkdir. Konkret olaraq

məsuliyyətli işgüzar davranış o deməkdir ki, kənd təsərrüfatı istehsalçıları və emalçıları insan hüquqlarına hörmət etməlidirlər. Buraya məsuliyyətli biznes davranışının təhlili və kənd təsərrüfatı tədarük zəncirlərində biznesin iştirakını təşviq etmək və təmin etmək üçün tədbirlər daxildir. Məsuliyyətli biznes davranışı insan hüquqları; əmək hüquqları; sağlamlıq və təhlükəsizlik; qida təhlükəsizliyi və qidalanma; təbii ehtiyatlara sahiblik və onlara çıxış; heyvanlara qulluq; ətraf mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan davamlı istifadə; nəzarət; texnologiya və innovasiya kimi risk sahəsini əhatə edir.

Bu məlumat kənd təsərrüfatında istehsalçıların məsuliyyətli biznes təcrübələrini gücləndirməyə kömək edə bilər. Özəl sektor proqramı üzrə əməkdaşlığın gücləndirilməsi kənd təsərrüfatı siyasətinin inkişafı ilə bağlı məlumatlandırmaq və müvafiq sahədə potensialın gücləndirilməsi fəaliyyətlərinə kömək etmək məqsədi daşıyır. Bu informasiya beynəlxalq sənədlərə uyğun olaraq məsuliyyətli biznes təcrübələrini dəstəkləyir. Bununla da regionda ağıllı, davamlı və inklüziv inkişafı təşviq edir. Respublikanın Məsuliyyətli Biznes Davranışı (RBC) proqramı kimi tərtib edilməlidir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı ilə birgə həyata keçirilir.

Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektoru Cənubi Qafqaz regionunun iqtisadi artımında əsas rol oynayır. Son iki onillikdə kənd təsərrüfatı istehsalının sürətli artımı sektorun region iqtisadiyyatına verdiyi töhfəni təxminən iki dəfə artırmışdır. Kənd əhalisinin böyük bir hissəsinin rifah halının yaxşılaşması ölkədə ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün aqrobiznesin gücləndirilməsini zəruri etmişdir.

Azərbaycan kənd təsərrüfatı məhsulları, o cümlədən meyvə-tərəvəz üzrə dünyanın aparıcı ixracatçıları siyahısına qoşula bilər. Azərbaycan kənd təsərrüfatının inkişafı bütün ölkə üzrə sosial-iqtisadi inkişafa və yoxsulluğun azaldılmasına təkan verə bilər.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyətləri, bütövlükdə sektor iqlim dəyişikliyi və əhalinin qidaya artan tələbi təhlükə ilə üzləşir ki, bu da ərzaq istehlakının artması deməkdir. Kənd təsərrüfatının ətraf mühitə təsiri ekosistemlər, yaşayış vasitələri, etnik azlıqların və kənd icmalarının sağlamlığı və məhsulların özləri üçün risklər yaradır. Respublikanın bütün regionlarında kənd təsərrüfatı işçiləri, xüsusilə qadınlar və uşaqlar əmək hüquqlarının pozulmasına məruz qalırlar.

Bütün müəssisələr tədarük zəncirlərinin səmərəliliyini və dayanıqlığını artırmaq və davamlı istehlak nümunələrinə cavab vermək üçün məsuliyyətli biznes davranışının, xüsusilə də riskə əsaslanan lazımi araşdırmanın vacibliyini getdikcə daha çox dərk edirlər.

Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının ən böyük ixracatçıları Braziliya (2019-cu ildə 80 milyard ABŞ dolları), Argentina (36 milyard ABŞ dolları), Meksika (34 milyard ABŞ dolları) və Çilidir (12 milyard ABŞ dolları) [1,s.5]. ABŞ və Avropa Birliyi kimi regionun bəzi tarixi ticarət tərəfdaşlarına ixracla yanaşı, Çin və Hindistan kimi Asiya ölkələrinə də ixrac artıb. Məsələn, 1999-cu ildə Çin Braziliya və Argentinadan 200 milyon ABŞ dolları dəyərində soya idxal edibse, 2018-ci ildə bu rəqəm 29 milyard ABŞ dollarını keçib [2,s.6]. Braziliya və Argentinadan soya məhsullarının ixracı son 20 ildə beş dəfədən çox artmışdır [3,s.7]. Bu gün region ölkələri dənli və yağlı bitkilərin (məsələn, soya və qarğıdalı), meyvə və tərəvəzin (banan, ananas, qulançar, göyərtili və avokado), şəkər qamışı və qəhvənin dünyanın ən böyük ixracatçıları sırasındadır [4,s.7].

Məsələn, 1997-2017-ci illər arasında soya istehsalı üçün istifadə edilən torpaqlar Argentinada cəmləşib. Braziliyada 180%-dən çox artım qeydə alınıb; bura soya bitkiləri yetişdirmək üçün yeni torpaqların əlavə edilməsi və qarışıq və ya heyvandarlıq təsərrüfatlarının soya istehsalına çevrilməsi daxildir. Ümumilikdə, Cənubi Amerika regionunda kənd təsərrüfatı torpaqları bu dövrdə 8% artmışdır [5,s.4].

Dünya ölkələrində becərilən torpaqların sahəsi genişləndikcə, regionun əksər hissələrində kənd təsərrüfatı sektoru gübrələr, pestisidlər və aqrokimyəvi maddələr kimi texnologiyalardan və girişlərdən istifadəsini artırmışdır. İstifadə olunan kənd təsərrüfatı kimyəvi maddələrinin səviyyələri ölkədən ölkəyə dəyişir. Bu dövrdə rayonda kənd təsərrüfatı və aqrar-sənaye əməliyyatları və onların ərazidə istifadəsi xeyli artmışdır. Bununla belə, 2000-ci illərdən bəri tədqiq edilən əksər ölkələrdə əkin sahəsinə düşən orta pestisid istifadəsi sabit qalmışdır [1,s.9].

Azərbaycanda son on ildə pestisidlərdən istifadə 60 faizdən, kimyəvi gübrələrdən istifadə isə 30 faizdən çox artıb. Xammaldan artan istifadə məhsuldarlığın və ərzaq istehsalının ümumi yaxşılaşmasına kömək edir və regionda yeni məhsul genetikasına olan ehtiyacı ödəyir. Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı istehsalının artması və intensivləşməsi ekoloji problemləri getdikcə kəskinləşdirmişdir.

Aqrobiznes artan problemlərlə üzləşir: dəyişkən əmtəə qiymətləri, resurs çatışmazlığı, torpaq və suyun degradasiyası, meşələrin qırılması, biomüxtəlifliyin itirilməsi, iqlim dəyişikliyi.

Eyni zamanda, sektordakı biznes və fermerlərin əsrin sonuna qədər 11 milyarda çatacağı gözlənilən dünya əhalisini qidalandırmaq problemi ilə üzləşəcəyi gözlənilir [1, s.12]. Bizneslərin lazımi araşdırma aparması və insan hüquqları, əmək hüquqları, ətraf mühit, rüşvətlə mübarizə, istehlakçı maraqları, məlumatların açıqlanması, elm və texnologiya, rəqabət və vergi daxil olmaqla, korporativ məsuliyyətin bütün əsas sahələrini əhatə etməsi gözləntiləri daxildir.

Aqrobiznes və kənd təsərrüfatı iki problemlə üzləşir: ərzaq istehsalı, ekoloji davamlılıq.

Qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı artan əhalini qidalandırmalıdır ki, bu da ətraf mühiti qoruyarkən qida istehlakının artırılması deməkdir [6, s.12]. Kənd təsərrüfatı istehsalı torpaq və sudan, həmçinin pestisidlərdən, gübrələrdən, heyvandarlıqdan və enerjidən istifadəni nəzərdə tutur. Qlobal miqyasda suvarılan kənd təsərrüfatı fəaliyyətləri Yer kürəsinin təxminən 40%-ni və su ehtiyatlarının 70%-ni əhatə edir [6, s.13].

Fermerlər və müəssisələr tərəfindən kimyəvi gübrələrin və pestisidlərin istifadəsi məhsuldarlığı artırma bilər, lakin məsuliyyətli kənd təsərrüfatı təcrübələrinə əməl edilmədikdə, bu, bir sıra mənfi təsirlərə səbəb ola bilər (məsələn, torpağın, suyun, havanın, meşələrin çirklənməsi, biomüxtəlifliyin pozulması).

İqlim dəyişikliyi baxımından kənd təsərrüfatı qlobal emissiyaların 20%-ni təşkil edir (heyvandarlıq məhsulları istehsalı, torpaqdan istifadənin dəyişməsi və qida sistemlərinin müxtəlif emal mərhələləri vasitəsilə) [7, s.18]. Dünyanın ikinci ən böyük istixana qazı emissiyası [6, s.19] kimi kənd təsərrüfatı sektoru iqlim böhranı ilə mübarizədə mühüm rol oynayır. Araşdırmalar təsdiq edir ki, ölkədəki şirkətlər, pərakəndə satışıçılar və investorlar innovativ istehsal sistemlərini və permakulturaya keçidi getdikcə daha çox tələb edirlər.

Quraqlıq və digər iqlim dəyişiklikləri kənd təsərrüfatı istehsalına ciddi mənfi təsir göstərir. İqlim dəyişikliyi şirin su təchizatına mənfi təsir göstərir.

Ölkədəki maraqlı tərəflər iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşmaq və onları yumşaltmaq üçün tədbirlər görür. Bizneslər və digər maraqlı tərəflər deyirlər ki, uyğunlaşma və innovasiya istehsalın və dolanışq vasitələrinin davam etdirilməsi, ərzaq təhlükəsizliyinin həlli, kənd yoxsulluğunun azaldılması və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üçün çox vacibdir. Fəaliyyətlərə faktiki və ya potensial iqlim dəyişikliyi həll etmək üçün təcrübələrin, proseslərin və infrastrukturun uyğunlaşdırılması daxildir. Bir çox ölkələrdə biznes və fermerlər istixana qazı emissiyalarını azaltmaqla yanaşı, qida istehsalının artırılması probleminə cavab vermək üçün daha yaşıl təchizat zəncirlərinə müraciət ediblər [1, s. 27].

## ƏDƏBİYYAT

1. FAO/OPS/WFP/UNICEF (2019), Latin Amerikası və Karib hövzəsində Ərzaq Təhlükəsizliyinə Regional Baxış, Roma/OPS/Ümumdünya Ərzaq Proqramı/BMT-nin Beynəlxalq Uşaq Təcili Fondu, <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CA6979EN>.
2. FAO (2018), FAOSTAT, [www.fao.org/faostat/en/#home](http://www.fao.org/faostat/en/#home) (18 may 2021-ci ildə əldə edilib). Daha çox insan, daha çox qida... Daha pis su? - Kənd Təsərrüfatından Suyun Çirklənməsi: Qlobal İcmal, Roma, [www.fao.org/documents/card/en/c/CA0146EN](http://www.fao.org/documents/card/en/c/CA0146EN).
3. FAO/UNEP (2021), Torpağın Çirklənməsinin Qlobal Qiymətləndirilməsi: Hesabat. Roma, Roma/BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı, [www.fao.org/3/cb4894en/online/src/html/copyright.html](http://www.fao.org/3/cb4894en/online/src/html/copyright.html).
4. FAO (2021 b), FAOSTAT, Roma, [www.fao.org/faostat/en/#home](http://www.fao.org/faostat/en/#home) (25 iyun 2021-ci ildə əldə edilib).
5. Dünya Bankı, 2016 hesabatı

6. FAO (2020a), Dünya Meşələrinin Vəziyyəti 2020, Roma, [www.fao.org/documents/card/en/c/ca8642en](http://www.fao.org/documents/card/en/c/ca8642en).
7. FAO (2020b), “Latin Amerikası və Karib dənizində davamlı meşə idarəçiliyi”, FAO-nun Latin Amerikası və Karib hövzəsi üzrə Regional Ofisi, Roma, [www.fao.org/americas/prioridades/bosques/az/](http://www.fao.org/americas/prioridades/bosques/az/).

**Булуд Джахангир оглы Садыгов**  
**Доцент, Азербайджанский Государственный**  
**Экономический Университет**

### **Роль ответственного бизнес-поведения в решении экологических и социальных проблем в сельском хозяйстве Азербайджана**

#### ***Резюме***

Целью исследования является создание равных условий для производителей и определение направлений развития путем поощрения ответственного поведения бизнеса в сельском хозяйстве Азербайджана, международной инвестиционной среды, основанной на предсказуемых правилах. Методика исследования анализ, синтаксический анализ, анкетный опрос, обобщение и т.д. в исследовании. были использованы методы.

**Ключевые слова:** *Азербайджан, зеленая экономика, сельское хозяйство, ответственность бизнеса, поведение бизнеса.*

**Bulud Jahangir oglu Sadigov**  
**Ass. prof, Azerbaijan State Economic University**

### **The role of responsible business behavior in the solution of ecological and social problems in agriculture of Azerbaijan**

#### ***Summary***

Is to create equal conditions for producers and identify development directions by promoting responsible business behavior in Azerbaijan's agriculture, an international investment environment based on predictable rules. Analysis, syntactic analysis, questionnaire survey, generalization etc. in the research. methods were used.

**Keywords:** *Azerbaijan, green economy, agriculture, business responsibility, business behavior.*